

## Upplands-Bro och vikingatiden - några synpunkter

Av Börje Sandén

[/nya/viking.htm](#)

[UKF:s startsida](#)   [Ämnesområden](#)

*Artikeln diskuterar bl.a. nedanstående ämnen*

- \* Upplands-Bro låg centralt under forntiden i geografisk mening
- \* Vår föreställning av vikingen har ändrats
- \* I vår bygd står runstenen som använder ordet viking för utifrån kommande plundrare
- \* Berättelserna om två vikingatåg omnämnda i skrifter
  - när vikingar från öster slog sig förbi Stäket och plundrade Sigtuna
  - när Ingvar "den vittfarne" for från Mälardalen och så småningom kom fram till Sidenvägen
- \* Skillnaden mellan sovjetisk och rysk historieskrivning beträffande relationen Sverige – Ryssland
- \* Sigtunaporten i Novgorod och Nyckelstenen
- \* Traditionen om Stockholms grundläggning
- \* Vikingaräppet mellan Uppsala och Stockholm

*Artikeln är ursprungligen skriven för tidskriften Mälärstaden*

*– Magasinet om livet i Mälardalen 2003:3*

[Nestorkrönikan om Rurik](#)   [Myten om Sigtunas nergång och fall](#)   [Ofrivillig resa till Sibirien](#)

## "Inom oss bär vi bilden av vikingen"

Av Börje Sandén

Vi har läst böcker, sett filmer och gått på vikingautställningar i Norden och kanske också sett den stora vandringsutställningen som för tio år sedan visades i Paris, Berlin och Köpenhamn, den som med sina mer än 600 föremål visade upp vikingens levnadsförhållanden. Vikingar gav en tid på världen namn åt flygmaskiner i SAS flotta. Ryktet om vikingars framfart har flugit runt hela jorden och är på vissa håll mer omhuldat än i deras egen hembygd.

### Upplands-Bro och vikingatiden.

Namnet Bro kommer från det tillfälle under vikingatiden då [runstenen utanför Bro kyrka](#) restes. Vanligt är att texterna på runstenar utgör uppräknningar av personnamn – de som reste stenen till minne av någon annan. Men här får vi dessutom ett par upplysningar av allmänhistoriskt intresse: en bro har byggts och en person har utsetts att leda försvaret av bygden mot utifrån kommande vikingar.

Kommunen låg under forntiden mycket centralt i landet med betydelsefulla sjövägar både i väster och öster och med våra äldsta samhällsbildningar runt om: Birka i

### Upplands-Bro - omgivet av vatten



*Kommunen sitter ihop med fastlandet vid den smala*

söder, Sigtuna i öster och Uppsala i norr. Inte många svenska orter är omnämnda i de isländska sagorna, men där finns Fornsigstuna och Almarestäket, bägge inom kommunens gränser. Lägg därtill att den fornnordiska sagan om Habor och Signhild gett namn åt Signhildsberg, en plats som på en 1600-talskarta betecknas med namnet Fornsigstuna

### Vikingens rykte har förändrats genom tiderna.

Man menar numera att vikingatågen från Norden inte bara var plundringståg. Under vikingatiden låg samtidsdokumentationen i händerna på kyrkans och klostrens folk. Det var där skrivkonsten utövades på något så när arkivbeständigt material. Det blev en alltför ensidig – partisk – historieskrivning. Numera framhålls i stället vikingarnas banbrytande insatser inom världshandel, konst och litteratur. Att man verkligen bedrev handel framgår av att det fanns restriktioner i fransk lagstiftning för handel med vikingar. De beskrivs nu i stället som goda organisatörer av olika företag. De kunde bygga Danavirke, danskarnas skyddsvall mot inkräktare från söder, medan den politiska splittringen bland folken på kontinenten lämnade Europa alltför öppet för vikingarnas tilltag. Trots att vi tycker oss känna väl till hur vikingatågen gick till, är det i själva verket bara några få som finns i skriftliga källor.

### Spår av vikingarnas framfart

Nu vänder vi oss till mer gripbara händelser i vikingahistorien, sådana som lämnat spår efter sig i såväl naturen som i hävderna. På [runstenen i Bro](#) står

### Sägner om Sigtunas förstöring år 1187

Vi känner alla till kyrkoruinerna i Sigtuna. De är påtagliga vittnen om Sigtunas nedgång och fall. Varför och hur det gick till finns det flera förklaringar på. Vare sig sägner innehåller [sanningar eller inte](#), så har de blivit en del av bygdens kulturhistoria och ger oss därför anledning att dröja en stund vid dem. När utställningen ”Vikingarnas Ryssland” i Sigtuna museum invigdes 1994 fick man nära nog intrycket att sägner var dagsens sanning eftersom såväl den ryska ambassadören som den dåvarande svenska statsministern hänvisade till händelserna 1187 då staden förstördes av en rysk flotta. Försöker man sig på att reda ut omständigheterna finner man som vanligt motstridande uppgifter. Viktigaste källan är Erikskrönikan, men kortfattade notiser finns också i ett par biskopskrönikor och en handfull

### landbryggan i väster.

. Till denna bygd har människor också kommit för att utöva sin kult vid Rösaring och möta sin konung vid tingshögen i den forna kungsgården Sigtuna på Signhildsbergs ägor. De senaste årens arkeologiska undersökningar har påvisat en ännu äldre kultplats i fornborgen vid Draget, vid den urgamla farleden väster om Upplands-Bro, den som ledde från Södertälje upp till Gamla Uppsala, Valsgårde och Vendel.

det att hövdingen Assur ”var landvärnare mot vikingar”. Det var tydligen inte bara nordbor som plundrade i andra länder, vikingar utifrån gjorde samma sak här – och de benämndes ”vikingar”. Främlingars plundringar pågick dessutom under lång tid. Runstenen restes på 1000-talet och nästan 200 år senare plundrades Sigtuna. Vi kan leka med tanken att Assur blev befälhavare för ett organiserat försvar, efter att den danska hövdingen Sölve och den norske vikingen Olof Haraldsson (senare Olof den helige) gjort plundringståg till bl.a. Fornsigstuna – Sigtuna omkring år 1000. Försvaret av bygden fungerade tydligen inte alla gånger.



### Rysk historieskrivning om Sigtuna på Stalins tid

Talet om ester som plundrare av Sigtuna har gett den kommunistiska historieskrivningen från 1949 värdefulla poäng i dess argumentering mot svensk historieskrivning: ”Sigtunatåget, som helt eller delvis gjordes av karelerna, Novgorods undersåtar, kan betraktas som ett storslaget militärpolitiskt företag. Striden mellan det gamla Ryssland och Sverige betecknades redan från början som en lysande seger av den ryska statsklohet, som ledde till förstörelsen av det fientliga landets politiska centrum”. Det är ”förvånande att ödeläggelsen av rikets huvudstad blivit så föga berörd i den borgerliga svenska litteraturen”. Och man lämnar förklaringen ”att svenska historiker icke vilja medge, att den månghundraåriga striden mellan Sverige och Ryssland från början markerats av en stor militär seger för Ryssland”. Vidare

kronologiska anteckningar i klosterdagböcker. Det vanligast förekommande året är 1187. Förövarna är ömsom kareler, ryssar och hedningar. Dock aldrig ester, en uppgift som ständigt cirkulerar i såväl historiska skildringar som i turistiska sammanhang, exempelvis i TV. Ester, dvs folk från öster, finns förvisso med som främmande inkräktare i Mälaren, men det är i ett annat sammanhang.

### **Andrej Amalrik avstängdes från Moskvas universitet på grund av förbjuden forskning**

Den sovjetiska motviljan att erkänna kulturell påverkan från väst tog sig ett drastiskt uttryck när den ryska författaren [Andrej Amalrik](#) på 60-talet avstängdes från studier vid Moskvas universitet därför att han envisades med att forska kring den gamla [ryska krönikan \(Nestorkrönikan\)](#), som hävdade att Ryssland grundats av upplandsvikingen Rurik och hans släkt. I dag är förhållandet det motsatta. Nu samarbetar ryska arkeologer intimt med sina svenska kollegor i Ryssland, där det finns fler fornlämningar med vikingaanknytning än i hela Skandinavien. För att ytterligare stärka banden med väst fick nyligen en svensk konstnär, Rikard Högberg, uppdraget att skapa ett nytt Rurikmonument i granit. Det gamla restes i Novgorod 1862 till 1000-årsminnet av Rysslands grundande.

som svar på det traditionella talet om esternas härjningar i Mälaren: ”ur den svenska borgerliga nationalismens synpunkt var det mindre vanärande att antaga att Sigtuna ödelagts av Baltikums folk.”

Läs [Myten om Sigtunas nergång och fall](#) (Sten Tesch)

Läs vad [Ryska Vetenskapsakademien skrev 1949](#)



*Foto Börje Sandén 1974*



*Första matrasten på väg till Novgorod.*

*Foto Börje Sandén, 1994*

### **Sigtunaporten i Novgorod**

Vid mötet mellan ryska ambassadören och Sveriges statsminister tog man också upp den ännu mer osäkra historien om Sigtunaporten som finns i västra portalen till Sophiakatedralen i Novgorod och som enligt rysk historieskrivning togs som krigsbyte 1187. Porten består av ett antal bronsplattor monterade på en ekstomme.

### **Rekonstruerat vikingaskepp seglar längs de ryska vikingalederna**

Till temat vikingar i Mälaren hör naturligtvis också färden med det rekonstruerade vikingaskeppet Aifur som 1994 utgick från Sigtuna med Novgorod som första mål. Det första strandhugget på vägen dit gjordes efter fyra timmars rodd på Stäketholmen, där vårt lands andra ärkebiskop dödades, när de ryska vikingarna 1187 slog sig fram till Sigtuna.

Sann eller osann, så har historien blivit en del i svensk kulturtradition ända sedan fältherren Jakob de la Gardie år 1616 meddelade hem till kung Gustav II Adolf att han fann det olämpligt att just nu återföra porten till Sverige eftersom den aktades mycket högt av patriarken. Innan kriget är slut kan säkert ”fuller mer än den dörren, som inte mycket värd är, tagas härifrån”.

*Sigtunaporten Sophiakatedralen i Novograd.  
Foto Sören Hallgren*



### **Sigtuna Nyckelsten**

Historien om en stadspört bortförd från Sigtuna är i svensk tradition förknippad med Sigtuna Nyckelsten. Sägner berättar att de bortdragande ryssarna kastade den symboliska guldnyckeln i vattnet på en plats som kallas Sigtuna Nyckelsten på en gammal karta, och som Aschaneus, fornminnesforskaren från Aske, år 1612 kallar Sigtuna Nyckel. Sägner blev så omhulda att en

Sedan den bortglömda nyckelstenen vid vattnet återupptäckts 1966 har det varit tradition att hembygdsföreningen med Riksantikvarieämbetets medgivande underhåller en målad nyckel enligt 1855 års modell. Det är den som nu syns utifrån vattnet när man kommer söderifrån och just skymtar Sigtuna i fjärran. Man hör ibland påståendet att nyckeln skulle ha tillhört en port i Mariakyrkan, men den kyrkan var ännu inte uppförd 1187, och den är ju övrigt byggd i tegel, en byggteknik man då ännu inte blivit införd i landet.

bild av Nyckelstenen med inhuggna nycklar fick en plats i det stora bildverket Svecia Antiqua. På den lodräta sidan av stenen som vetter ut mot Sigtunafjärden kan man i dag se att stora skärvor av stenen har ramlat bort, troligen på grund av frostsprängning, så att de inhuggna nycklarna för länge sedan försvunnit.

I ett annat bildverk från 1800-talet finner man en ensam nyckel målad på samma sten. Traditionen att måla dit nycklar levde kvar så starkt att det i början av 1900-talet fanns två nyckelstenar. De boende på Negelstena, lite längre söderut målade också en nyckel på en sten parken, dock inte vid vattnet.



*Ryssgravsviken fotograferad från en plats invid själva vattengraven. Foto Börje Sandén*

### **Sigtuna och Stockholms grundläggning**

Det blir med nödvändighet mycket traditioner och sägner, när man för en så gammal stad som Sigtuna på tal. Det gäller också hur Sigtuna efterträddes av Stockholm. Många har hört historien om hur sigtunaborna bestämde sig för att återuppbygga staden på annan plats. Det hade ju med tiden blivit allt svårare att segla mot den ökande strömmen när Mälaren alltmer

### **Ryssgraven och Vikingarännen**

Skulle sägner om Sigtunaporten i Novgorod vara sann har porten passerat genom den s.k. Ryssgraven nära Kungsängens station, samma väg som tusentals skridskoåkare i Vikingarännen använder, när de färdas de åtta milen mellan Uppsala och Stockholm. Denna vattengrav tvärs över det smala näset var endast farbar vid högt vattenstånd. Men det var ju lätt att dra båtarna den korta sträckan, samma väg som Olof den helige använde när han tog sig förbi det starka försvaret vid Stäket.

sigtunaborna urholkade en stock och stängde in i den en del skatter av silver och guld. Sedan kastade de stocken i sjön med avsikt att bygga upp den nya staden där stocken tog land. Det blev naturligtvis vid Stockholm, närmare bestämt på Riddarholmen. August Strindberg berättar i boken Gamla Stockholm att man på skämt tillfredsställde frågvisa turister genom att visa på en gammal stock i källaren till den runda tornbyggnaden på Riddarholmen mitt emot Stadshuset. Vad många inte känner till idag är att stocken står faktiskt staty i brons alldeles intill tornet

björjade uppträda som en insjö med utlopp på nuvarande Stockholms plats. En förklaringsägen uppkom. Den berättar att

### Vad säger Olof den Heliges saga

De olika sagaversionerna av Olof Haraldssons härjningar i Mälardalen ger flera synnerligen intressanta inblickar i Mälarens topografiska gestaltning i en tid då man inte kände till landhöjningen. En av sagorna, den som stöder sig på en äldre delvis förkommen berättelse, säger att den berömda händelsen, då Olof Haraldsson genom ett Guds underverk räddade sig ut ur den halvårslånga instängning i Sigtunafjärden, ägde rum vid Skarvens utlopp, dvs något av de dåvarande sunden vid Stäket. Den svenske kungen kunde på grund av sin övermakt hindra Olof från att ta sig ut igen samma väg som han kommit in i Skarven, nämligen genom sagans

### Vikingatåg i österled

När vi föreställer oss hur vikingatågen gick till, har vi kanske Frans G Bengtssons bok om Röde Orm i tankarna. Vi ser för oss hur några skepp ger sig iväg på plundringståg för att vinna ära och rikedom. Vikingatågen från Mälardalen genomfördes med helt andra förutsättningar än vikingatågen i västerled. Att ge sig in i det ryska flodsystemet med bara några få skepp var otänkbart. Man måste vara många som hjälptes åt för att skydda sig mot överfall från ortsbefolkningarna, där man drog fram på den långa vägen till Miklagård vid Svarta havet. Dessutom måste man hjälpas åt att dra båtarna både genom forsar och över land när man passerade vattendelaren mellan floder som rann mot norr och respektive söder.

Nutida experiment med rekonstruktioner av vikingaskepp visar tydligt att man inte kunde använda havsgående skepp. Längder på 9-11 meter och med ungefär lika många besättningsmän torde ha varit vanligast. Det måste därför finnas folk som bar utrustningen och handelsvarorna samtidigt som

Att Ingvar åtnjöt stort förtroende hos deltagarna förstår man också. Hans namn som ledare finns bevarat på närmare 30-talet runstenar i Mälardalen, och det trots att färden slutade i en stor katastrof. Han blev sägenomspunnen, om vilket tillkomsten av sagan tydligt vittnar. Man menar att de s.k. Ingvarstenarna innehåller namnen på skeppens befälhavare. Det måste således ha varit minst trettio fartyg som utgick från Mälardalen. Endast något enstaka kom tillbaka till hemlandet med budskap om den stora katastrofen år 1041. Det var visserligen en handfull skepp som efter många år av äventyr vände stävorna mot hembygden, men de flesta nådde aldrig fram. Kanske var det en alltför liten skara besättningsmän kvar för att kunna ta sig fram genom det farliga Ryssland.

på Stockholms stadshus. Tala om sägners livskraft!

Stocksund (Stäksund). En ovanligt hög vårflod gjorde det dock möjligt för honom att ta sig ut vid det smala sundet vid Lilla Stäket (nuv. Ryssgraven). Enligt en version skulle han ha grävt sig ut genom det smala näset, enligt den ”legendariska” sprack det isär när han med förlig vind och stark ström banade sig väg ut.

En annan sägen har länge tolkats så att sagans Stocksund skulle vara Norrström och inte Stäksund. Efter de arkeologiska undersökningarna på Helgeandsholmen har historien i viktiga avseende måst skrivas om, till förmån för platsen vid Stäket. Det skulle föra alldeles för långt att närmare redogöra för den problematiken i den här artikeln.

Läs Börje Sandéns [debattartikel i Kultur & Historia](#)

båtarna släpades, ibland ganska långa sträckor. Sådant som inte kunde komma med i första omgången måste skyddas mot plundrare av en vaktstyrka

### Ingvar den vittfarnes saga – en otrolig saga som så småningom blev sann

När vi nu skall ta itu med ett vikingatåg, som dokumenterats i skrift redan under forntiden, så visar det sig att vikingatåget varit en väl förberedd expedition. Av det faktum att den över huvudtaget blev nedskreven och dessutom översatt till läsbar svenska redan på 1700-talet, kan man kanske utläsa flera saker. Samtiden måste ha reagerat på den olycka som drabbade deltagarna, och på 1700-talet fann man att sagan vara en av de få kompletta forntida redogörelserna för ett enskilt vikingatåg. Vi vet dessutom namnet på ledaren. Innehållet i sagan har tolkats så att Ingvar stod sveakungen mycket nära i släktskap. Han hade förhandlat skickligt med andra folk åt sin konung, som kan ha varit Olof Skötkonung i Sigtuna eller dennes efterträdare.



U' 661. Baly, Hålsjö, Hålsjö.



*Floden Kura i Georgien rinner mot Kaspiska havet. Foto  
Börje Sandén 1985*

### **Vilket uppdrag hade Ingvar fått?**

Vad kunde en kunglig expedition haft för uppdrag längre bort i världen än vikingahövdingars beskattningsmakt någonsin nått? Ända bort till Serkland, ett namn som bara finns på svenska runstenar. Nu var det nog så att resan dit inte fanns med i planerna från början. Viktigast för den svenska kungen var att upprätthålla förbindelserna med Kievriket som styrdes av ättlingar till de svenska utvandrarerna och vars härskare nu var gift med Olof Skötkonungs dotter. Väl där blev Ingvar och hans följe inblandade i krigiska förvecklingar under några år.

Troligen föddes då tanken att försöka upprätta en rysk-skandinavisk handelsförbindelse med anknytning till Sidenvägen, dvs medelhavsområdets gamla förbindelsled med sidenlandet Kina, en väg som gick från Svarta havet genom nuvarande Georgien, över Kaspiska havet och förbi det sägenomspunna Samarkand.

### **Ny forskning har förklarat motsägelsefulla inslag i sagan**

Det är sagans märkliga uppgifter om hur det skulle ha gått till när Ingvar och hans män förde sina båtar och utrustning över det nästan 1000 m höga passet som ställt till bekymmer för forskarna. Trots upplysning att man gick in i en flod som rinner ut i Svarta havet från öster har man fram till för några år sedan inte trott att det var möjligt att komma till Kaspiska havet den vägen. Ingvar måste ha tagit vägen norrut, har man sagt, för att sedan via Volga nå Kaspiska havet. När Mats G. Larsson intresserade sig för den georgiska krönikan fick han veta att just de år som Ingvar var i Ryssland hade nordiska vikingar utmärkt sig på olika sätt i landet. Sagans ord att man varit tvungen att lyfta skeppen med rep förbi de svåra passagera fick nu sin naturliga förklaring.

### Vad var det för äventyr man råkade ut för?

Man tror att Ingvar hade med sig ca 700 man på expeditionen till Georgien. Det var bara en del av de bortåt 3000 som nu var inbegripna i projektet att finna en framkomlig väg. Först blev man inblandad i en strid mellan två bröder som tävlade om makten i Georgien, varvid Ingvar hjälpte den ena parten. Därefter bar det iväg längs en mäktig flod som mynnade i trakten av Baku vid Kaspiska havet. På vägen dit blev de överfallna av sjörövare som hade "skepp stora som öar" från vilka eld slungades mot dem ur ett kopparrör. Ett av skeppen brann upp, men man besvarade elden med egna brinnande pilar och for därefter vidare tvärs över Kaspiska havet och ett kort stycke in på vägen mot Samarkand. Nordmännen hade också fått se helt runda flodfarkoster med åror runt om. Man skulle ha mycket att berätta om när man kom hem. Men sagaförfattaren fick ju aldrig helt tillförlitliga upplysningar, vilket fick till följd att berättelsen försågs med många fantasifulla detaljer som var svårt att tro på.

Den eld som använts mot dem var märklig. Den kunde brinna även om den hamnade i vattnet. Men så var man ju också i naftalandet, landet där bergolja och lättantändliga gaser kunde komma upp direkt ur marken. Kanske Ingvar och hans män lärde känna elddyrkarnas religion. Marco Polo, den första europén som färdades längs Sidenvägen förundrades över den "underjordiska oljans" läkande kraft. Ett eldtempel, som byggts över en naturgaskälla av handelsmän som kommit med karavaner från Indien står i än i dag mitt i en skog av övergivna pumpturn. Det var här som familjen Nobel började exploatera oljan industriellt.



*Eldtempel med brinnande lågor på altaret och i byggnadens fyra hörn står fortfarande kvar bland hundratals nu nedlagda oljepumpar*

*Foto. Börje Sandén 1985*

### Det bittra slutet

Sagan berättar att ett stort antal kvinnor kom in i härläget vid en segerfest efter inbördesstriderna i Georgien. De lämnade en dödlig sjukdom efter sig. Redan morgonen därpå låg arton män döda. Glädjen över allt vunnet silver förbyttes i harm och vrede. Ingvar och manskapet bröt upp för att dra sig undan farsoten, men snart var de dödas antal större än de levandes och Ingvar själv fick sjukdomen och dog.

### Litteratur att läsa

*Myten om Sigtunas nergång och fall.* Sten Tesch.

Mariakyrkan i Sigtuna. Minnesskrift till 750-årsjubileet 1997.

*Sigtunas förhärjning 1187.* Adolf Schüch. Fornvännen 1953.

*Överfallet på Sigtuna år 1187,* Gunnar Bolin, 1933.

Exkurs i boken Stockholms grundläggning. s 461-478

*Sägner om Sigtunaporten i Novgorod,* Oscar Almgren.

Upplands Fornminnesförenings tidskrift XXXVII.

*Sigtuna Nyckelsten.* Jan Peder Lamm. Upplands

Fornminnesförenings årsbok Uppland 1969

*Ett ödesdigert vikingatåg.* Mats G. Larsson. Atlantis 1990